

En artikel fra *KRITISK DEBAT*

Miljø- og klimaskepsis som ideologi.

Skrevet af: **Niels Henrik Hooge** | Offentliggjort: 16. februar 2019

Efter miljø- og klimapolitik er rykket øverst op på vælgernes dagsorden, vokser også modstanden. Miljø- og klimaskepsis udgør vækstfilosofiens skjulte bagside. Dens formål er at nedprioritere miljøet og fratage det moralsk og juridisk status i de politiske og økonomiske beslutningsprocesser. Ligesom for økologismen er der tale om et dynamisk begreb, der udvikler sig i takt med, at miljøforringelserne bliver irreversible.

--

For første gang nogensinde er der lagt op til et folketingsvalg, hvor hensynet til miljø og klima kan komme til at spille en afgørende rolle. I december 2018 overhalede miljø- og klimapolitikken udlændingepolitikken og opfattes nu af vælgerkorpset sammen med sundhedspolitikken som den vigtigste [1]. Fordi miljøet er så højt på vælgernes dagsorden, er det af voksende betydning, hvordan partierne opfattes på miljø- og klimaområdet. Hermed rykker økologismen ind i centrum af den politiske arena, men også dens modsætning – miljø- og klimaskepsissen.

Med anvendelsen af det økologiske perspektiv som legitimering af forandringer i samfundet, der accentueres af den elleveårsfrist for en grøn omstilling, som FN har givet det politiske miljø for at kunne begrænse den globale opvarmning til både halvanden og to grader over præindustrielt niveau [2], er spørgsmålet, hvilke politiske, økonomiske og sociale argumenter der fortsat er legitime, og hvilke der falder fra. Under alle omstændigheder kan det tages for givet, at de ideologier, der kun beskæftiger sig med økonomisk vækst og social retfærdighed, ikke fremover vil kunne stille de samme spørgsmål og forvente de samme svar.

Nogle af de ting, der presser sig på, er følgende: Hvordan skal den klassiske sociale retfærdighedsproblematik omformuleres i lyset af de akutte miljø- og klimaproblemer? Hvornår er sociale argumenter gyldige, når de vender sig mod miljøforanstaltninger? Umuliggør elleveårsfristen sociale hensyn overhovedet eller kun på bestemte betingelser? Mister de sociale argumenter deres gyldighed, når de fremsættes af miljø- og klimaskeptikere? Og findes der en formel, der forener social retfærdighed med økologisk bæredygtighed, og hvori består den i givet fald?

Fremtidens dominerende modsætningspar

Før disse spørgsmål forsøges besvaret, er nogle indledende bemærkninger på sin plads. Ikke mindst er det vigtigt at slå fast, at forskellen mellem den måde, hvorpå de nuværende generationer opfatter sig selv, og den måde de vil blive opfattet af fremtidige generationer, aldrig har været større. Fremtidens historieskrivning, der først og fremmest kan manifestere sig som miljøhistoriografi, vil i

tiltagende grad betragte det, vi opfatter som samtidshistorie, i økologismens perspektiv og kategorisere de fænomener som miljø- og klimaskepsis, der ikke fremmer afbødningen af klimaforandringerne, bæredygtighed, biodiversitet etc. Således kan man argumentere for, at fordi visheden om de menneskeskabte klimaforandrings alvor mere og mere slår igennem i den samfundsmæssige bevidsthed, vil dikotomien økologisme/miljø- og klimaskepsis i den udstrækning, det ikke allerede er sket, komme til at udgøre overbegrebet til konventionelle modsætningspar så som kapitalisme/socialisme, liberalisme/konservatisme, globalisme/nationalisme, universalisme/relativisme, religiøs/sekulær etc. Ikke blot ny- og omfortolker den indholdet af disse modsætninger, men den ændrer også den måde, hvorpå man anskuer dem og det perspektiv, de anlægger på omverdenen.

I takt med at økologismen vokser i betydning og fortrænger de ideologier, der anlægger en social og økonomisk synsvinkel på verden (hvad der ikke betyder, at den ikke har sociale og økonomiske implikationer), forøges også vigtigheden af dens direkte modsætning. Nødvendigheden af at bestemme, hvad der forstås ved 'miljø- og klimaskepsis' vokser i ikke mindre grad. Eftersom miljø- og klimaskepsis er et negativt begreb, der tilpasser sig den måde, hvorpå man opfatter økologismen, må man følgelig først definere økologismen og derefter forsøge at indkredse, hvad der ligger i miljø- og klimaskepsis.

Klimaskepsis bruges her som synonym for klimabenægtelse.

Udover at berøre forholdet mellem den sociale retfærdighedsproblematik og økologisk bæredygtighed, er det derfor også relevant at beskrive nogle af de forskellige varianter af miljø- og klimaskepsis, herunder deres underliggende rationale og den udvikling, begrebet er undergået.

Økologisme

Udgangspunktet er, at miljø- og klimaskepsis forholder sig negativt til økologismen i alle dens fremtrædelsesformer. Begge kan defineres som *ideologiske fænomener*. Dette skal her forstås i den bredest mulige forstand som ethvert sammenhængende system af ideer, der kan opfattes som en helhed, hvad enten det relaterer sig til filosofi, religion, politik, økonomi, sociale normer, ret, videnskab eller dem alle. Endnu en betingelse er, at der skal kunne udfindes subjekter, som ideologien forlener med en indfaldsvinkel til samfundet. Det systematiske element gælder også internt i form af en vis teoretisk kohærens og er baseret på fælles værdier og normativitet, der gælder ind- og udadtil. Endvidere kan ideologien være rodfæstet i samfundsmæssige institutioner, der sikrer dens kontinuitet [3].

Således udspringer økologismen af *miljøbevidsthed*, der er nært forbundet med kultur- og miljøbeskyttelse. Miljøbevidsthed forandrer sig i samklang med den videnskabelige udvikling, menneskets opfattelse af naturen og det beskyttelsesniveau, der til enhver tid anses for nødvendigt. Ved *naturbeskyttelse* forstås opretholdelsen af den miljømæssige kvalitet og de miljømæssige ressourcer eller en bestemt balance mellem plante- og dyrearterne i et bestemt område. Ressourcerne kan være fysiske, biologiske eller kulturelle.

I takt med de stigende forureningsproblemer og truslen fra klimaforandringerne er der gennem lang tid sket en globalisering af naturbeskyttelseskonceptet: Den moderne videnskabelige anvendelse af begrebet går hele tiden i retning af optimering af 'biosfærehåndtering' inden for bestemte sociale og økonomiske rammer. Det altdominerende eksempel herpå er den internationale klimapolitik, der gennem et kvart århundrede har adresseret den menneskeskabte drivhuseffekt. Denne politik formuleres klare i FN's Rammekonvention om klimaforandringer fra 1992, hvis formål er at stabilisere koncentrationerne af drivhusgasser i atmosfæren 'på et niveau, der kan forhindre farlig menneskelig indblanding i klimasystemet' [4].

Bæredygtig udvikling

Grundlæggende findes der to måder, hvorpå man aktivt kan forholde sig til klimaforandringerne, nemlig gennem tilpasning og afbødning: ved *tilpasning* forstås naturlige og menneskelige systemers tilpasning til forventede klimatiske stimuli eller deres konsekvenser, som begrænser skadevirkninger eller udnytter gunstige muligheder. Ved *afbødning* forstås intervention, der tager sigte på at formindske den menneskelige påvirkning af klimasystemet.

Både tilpasning og afbødning kan indpasses i begrebet *bæredygtig udvikling*, som derfor kan beskrives som overbegrebet til dem begge. Ifølge FN's Klimapanel er den generelle socioøkonomiske vej, som de forskellige lande følger, ligeså vigtig for niveauet for udledning af drivhusgasser som deres særlige klimapolitikker. Ved *bæredygtighed* forstås det forhold, at nutidige og fremtidige generationer besidder den samme ret til i gennemsnit at erhverve de samme lige muligheder for at realisere, hvad de opfatter som det gode liv. Bæredygtig *udvikling* hviler på tre søjler – en økonomisk, en social og en økologisk – som man kan vælge at vægte forskelligt, afhængig af hvilken situation man befinder sig i, og hvilken tilstand man ønsker at fremkalde [5].

Global social retfærdighed

Fordi økologismen er globaliseret som optimering af biosfærehåndtering, bliver de sociale retfærdighedsbetragtninger, som den understøtter det også. Således må et *globalt miljø- og klimapolitisk retfærdighedsbegreb* tage udgangspunkt i den omstændighed, at atmosfæren er en begrænset, fælles ressource i forhold til hvilken territoriale grænser er irrelevante.

Særligt i forhold til klimapolitikken er det nødvendigt at give en i høj prioritering til afbødning og et stærkt bæredygtighedsbegreb [6]. Hvis man går ud fra, at et globalt fordelingsprincip for retten til at udlede drivhusgas må anse alle mennesker for moralsk ligeværdige, og de følgelig har lige krav på atmosfærens absorptionskapacitet, er to grundlæggende tilgange mulige: Én baseret på byrdefordeling og én baseret på fordeling af andele. En tilgang baseret på byrdefordeling må i forbindelse med afbødning tage højde for 'forurenere betaler'-princippet, dvs. at de historisk set største udledere også bør bære de største økonomiske byrder, hvad FN's rammekonvention implicit anerkender i kraft af 'det fælles, men differentierede ansvar' for industri- og udviklingslande. I forbindelse med allokering af udledningsrettigheder forekommer det indlysende, at en fair allokeringsmodel skal bygge på et kosmopolitisk retfærdighedsideal, der anvender intergenerationelle

ligeværdighedsprincipper for distributiv retfærdighed.

Et andet relevant spørgsmål er, om man skal tage tidligere udledninger i betragtning, når man fastsætter andelene for nutiden og fremtiden. F.eks. kan man argumentere for lige andele pr. indbygger over levetid, således at historisk set store udledere får tildelt mindre andele fremover. Igennem en årrække har industrilandene oparbejdet en naturlig gæld ved at låne fra atmosfærens absorptionskapacitet og på denne måde erhvervet sig permanente fordele. Disse lande bør derfor ikke anskue afbødningsomkostningerne for en ekstra udgift, men som tilbagebetaling af en miljøgæld der har sat dem i stand til at opnå deres nuværende velfærdsniveau.

Fælledens tragedie

Over tid forholder miljø- og klimaskepsis sig negativt til alle disse fænomener, inklusive økologismens sociale retfærdighedsmaksimer, men ikke nødvendigvis på samme måde og i samme grad. Systematisk er klimaskepsis en underkategori til miljøskepsis. Klimaskepsis er imidlertid mere udbredt en miljøskepsis, fordi klimabevidsthed, som oven for nævnt, støtter sig til en globaliseret miljøfortælling og universelle principper, der forudsætter global miljøbevidsthed.

I praksis ytrer miljø- og klimaskepsis sig som *tiltag eller undladelser, der tjener til at bagatellisere, formindske og benægte miljø- og klimaproblemer og vanskeliggøre, undergrave og forhindre miljøbeskyttelsesforanstaltninger og afbødning af klimaforandringerne*. De argumenter, der fremføres til støtte herfor – økonomisk effektivitet, højere beskæftigelse, frihed til at gøre hvad man vil, social retfærdighed etc. – er de, der på ethvert givet tidspunkt bliver anset for det mest effektive til at modvirke afbødning af miljøforringelser og klimaforandringer og kan i princippet være hvad som helst. Det forhold, at konklusionen ligger fast, uanset hvilke argumenter der bliver brugt, gør imidlertid argumenterne utroværdige.

Det underliggende motiv for en samfundsmæssig aktør vil under alle omstændigheder være at undgå at bære sin proportionelle del af byrden for at få adgang til og udnytte naturressourcer. Med andre ord sætter en person, en virksomhed eller et land sine egne kortsigtede interesser over andre personers, virksomheders og landes interesser på en måde, der ikke udgør et klassisk nulsumsspil, fordi det samlede resultat bliver mindre end nul. Konsekvenserne af manifestationen af denne selvinteresse kan være synkrone eller diakrone, dvs. ramme nutidige eller fremtidige generationer.

Metaforisk kan problematikken beskrives som *fælledens tragedie* [7]: så snart en fælles ressource, der går på tværs af landegrænser som f.eks. atmosfæren, uhindret står til rådighed for alle, vil enhver forsøge at udnytte den så meget som muligt. Dette fungerer imidlertid kun godt, så længe ressourcen ikke formindskes. Hvis den overudnyttes, bæres omkostningerne af alle. Så snart muligheden for øjeblikkelig gevinst for den enkelte overstiger den pågældendes omkostninger, fortsætter en nedadgående spiral, hvor alle forsøger at komme først, indtil ressourcen ikke længere kan udnyttes og kollapser. Paradoksalt nok stiger konkurrencen om at ødelægge den hurtigst muligt, jo knappere den bliver.

Den manglende internalisering af de reelle samfundsmæssige omkostninger i den måde, hvorpå konkurrencen om at udnytte fælleden forløber, svarer i hverdagslivet til, at en køber ikke betaler for en vare, en sælger ikke leverer en ydelse, der er solgt, eller en virksomhed ikke betaler skat. Fordi nogen under alle omstændigheder skal dække omkostningerne, væltes de henholdsvis over på sælgeren, køberen og andre virksomheder. Byrdeunddragelsen er ikke nødvendigvis ulovlig, men dog moralsk forkastelig.

Ikke-opfyldelse af en handlingspligt

Hvis man ønsker at give et historisk overblik over begrebet miljø- og klimaskepsis, falder det i øjnene, at definitionen særligt på klimaskepsis har forandret sig, siden Bjørn Lomborg satte begrebet på den offentlige dagsorden i Danmark for en snes år siden [8]. Dengang var der tale om en klart formuleret negativ holdning til miljømæssige kernebegreber og afbødning af klimaforandringerne, der forblev konstant, mens den måde, hvorpå man argumenterede for den, hele tiden forandrede sig (f.eks. klimaforandringerne er en myte; de eksisterer, men er ikke menneskeskabte; de er menneskeskabte, men forbedrer livsbetingelserne for mennesker; de er menneskeskabte og skadelige, men kan ikke længere afbødes; etc.).

Siden er definitionen blevet gjort mere operationel: Argumenterne for miljø- og klimaskepsis kan ikke længere hævde at være videnskabeligt baseret, men er udtryk for *videnskabsskepsis*. Derfor behøver man ikke primært at forholde sig til miljø- og klimaskeptiske udsagn ud fra det kriterium, om de er sande eller falske. I stedet er de blevet et tema for moralfilosofien ved, at man spørger til, om deres hensigter og følgevirkninger er gode eller onde.

Fordi den videnskabelige diskussion om validiteten af de økologiske nøglebegreber og klimaforandringernes menneskeskabte eksistens er afsluttet, og i betragtning af miljøødelæggelserne og klimaforandringernes akutte og alvorlige karakter kan man således argumentere for, at miljø- og klimaskepsis i dag først og fremmest ytrer sig i form af *ikke-opfyldelse af en handlingspligt*, der påhviler aktører i samfundet, hvis aktiviteter har konsekvenser for miljøet og klimaprocesserne.

Disproportionalitet mellem mål og midler

At der ikke kun i normativ, men også i empirisk forstand eksisterer en handlingspligt er vanskeligt at bestride: Næsten 190 lande har underskrevet Parisaftalen, der tager sigte på at begrænse den globale opvarmning til under to og helst halvdanden grader celsius over præindustrielt niveau. Følgelig er det i de fleste lande ikke længere politisk muligt at benægte, at drivhuseffekten eksisterer og bør reduceres. I stedet har miljø- og klimaskepsissen fundet andre måder at ytre sig på. Den mest udbredte er *disproportionalitet i valget mellem mål og midler*, dvs. den bevidste satsning på midler, der ikke lever op til pligten til at afbøde klimaforandringerne. Metodisk disproportionalitet har gode betingelser, eftersom de strategier, der ikke resulterer i tilstrækkelig miljøbeskyttelse og afbødning af klimaforandringerne, er langt flere og umiddelbart mere appellerende, end de der gør, fordi de er mindre indgribende for dem, hvis adfærd de regulerer.

Hvor udbredt denne form for miljø- og klimaskepsis er, ses f.eks. af den omstændighed, at UNEP i en rapport fra november sidste år påpegede, at den globale indsats for at afbøde klimaforandringerne skal tredobles for, at man kan nå togradersmålet, hvilket er den største kløft nogensinde mellem mål og midler [9]. Hvis ikke kløften mellem CO₂-udledningerne og togradersmålet lukkes inden 2030, er det ekstremt usandsynligt, at det kan nås. Noget lignende gør sig gældende for den danske klimaindsats. Ifølge Klimarådet gør regeringens politiske initiativer på klima- og energiområdet det sværere for Danmark at nå målet om at være CO₂-neutral i 2050. Sidste års energiaftale i forening med regeringens klimaudspil betyder, at tempoet falder til cirka en fjerdedel af den nuværende omstillingshastighed [10].

Miljø- og klimaskepsis som diskontering

Ifølge det ligeværdighedsprincip der er beskrevet ovenfor, har hver generation pligt til at efterlade de efterfølgende generationer ressourcer og muligheder, der er mindst lige så gode som dem, den havde selv. Stort set alle miljø- og klimainvesteringer er langsigtede. Følgelig er det af betydning, hvordan man udregner deres værdi. Mere end noget andet repræsenterer *diskontering* derfor den institutionelle miljø- og klimaskeptiske diskrimination af fremtidige generationer. Ved diskontering forstås den måde, hvorpå man gør penge eller andre værdier, der modtages eller opbruges, sammenlignelige over tid. Når man diskonterer, anvender man således en fast eller varierende rente, der gør fremtidige værdier mindre værd, end de er i dag.

Argumenterne for diskontering spænder fra tiltagende usikkerhed om, hvad fremtiden vil bringe, til muligheden for at kompensere fremtidige generationer for de skader, de påføres af de nutidige generationer og vigtigheden af ikke at overbebyrde dem. Også den såkaldte *tidspræference* – det forhold, at folk instinktivt ønsker at opnå fordele før snarere end senere – er en faktor, om end dette forekommer etisk irrelevant i lyset af den omstændighed, at senere generationers ulemper og lidelser i samme situation må formodes at tælle ligeså meget som de nuværendes.

Efter i lang tid at have brugt en fast diskonteringsrente på 5 pct. for samfundsøkonomiske investeringer, satte Finansministeriet den ned i 2013, så der nu ved projektvurderinger anvendes en rente på 4 pct. i de første 35 år, 3 pct. for årene mellem år 35 og 70 og 2 pct. for årene efter år 70. Til sammenligning kan nævnes, at den engelske økonom Nicholas Stern brugte en diskonteringsrente på 1,4 pct. i sit banebrydende studie af de samfundsøkonomiske konsekvenser af klimaforandringerne fra 2006 [11].

Populistisk miljø- og klimaskepsis

Den populistiske miljø- og klimaskepsis, der næst efter den disproporcionale er den mest udbredte, repræsenterer i mange henseender en tilbagevenden til skepsissens rødder, fordi den ofte benægter, at drivhuseffekten eksisterer eller er menneskeskabt. Herudover angriber den særligt de institutioner – først og fremmest internationale organer – der er nødvendige for at gennemføre miljøbeskyttelsen og afbødningen af klimaforandringerne. Ved *populisme* tænkes der på politikere, der for at blive at blive valgt er villige til at sige hvad som helst i en hvilken som helst sammenhæng til hvem som helst

på et hvilket som helst tidspunkt. Generelt finder man den dér, hvor betingelserne for at sprede de såkaldte alternative fakta er gunstige.

Den populistiske skepsis, der findes nogle steder på venstrefløjen, men i langt højere grad på højrefløjen, er en faktor ved det kommende folketingsvalg såvel som ved valget til EU-parlamentet. Mest indgroet er den hos de radikaliserede nationalistiske partier, der baserer deres politik på 'pakker', som typisk indbefatter xenofobi, EU-skepsis og miljø- og klimaskepsis. EU-skepsis fremmer i høj grad klimaskepsis, eftersom EU er den eneste store aktør i den globale politiske klimaproces, der i princippet har accepteret at indrette sig efter Parisaftalens halvanden graders målsætning [12].

Et eksempel på populistisk skepsis i stor skala finder man f.eks. hos koalitionen bestående af de tre største olieproducerende lande - Saudi Arabien, USA og Rusland - samt Kuwait og Brasilien, der kastede grus i maskineriet under COP24. Ruslands og Saudi Arabiens nuværende klimapolitik ville, hvis den var global, føre til en temperaturstigning på mere end 5°C, USA's til en stigning på fire grader og Brasiliens til lidt mindre end fire grader inden slutningen af århundredet [13].

Tilbagevisning af det miljø- og klimaskeptiske fordelingsbegreb

Hvor det økologiske sociale og økonomiske retfærdighedsbegreb tager udgangspunkt i belastningen af de fælles naturressourcer og sigter på at reducere den mest muligt, er dette af underordnet betydning i det miljø- og klimaskeptiske begrebsapparat. Følgelig er der her tale om et *fordelingsbegreb* snarere end et retfærdighedsbegreb og samtidigt en omformulering af den klassiske retfærdighedsproblematik, der ikke blot besvarer spørgsmål om lighed og ulighed og fordeling af sociale og økonomiske goder, men i stigende grad også spørgsmål om det naturgrundlag for den samfundsmæssige produktion, hvorpå de hviler. Således gælder det for miljø- og klimaskeptikerne ikke om at lægge beslag på ressourcer for at belaste dem og forurene mindst muligt, men om nødvendigt det modsatte. Forestillingen om omverdenen er solipsistisk og først og fremmest lokal og national, eftersom den omverden, der ligger længst væk, knapt nok eksisterer. Følgelig opfattes det som legitimt ikke at forsøge at løse miljø- og klimaproblemer, men blot at skubbe dem længere væk i tid og rum.

Uanset at man kan argumentere for, at elleveårsfristen på forhånd har suspenderet de fleste eller alle de miljø- og klimaskeptiske argumenter, findes der en række begrundelser, der yderligere tjener til at tilbagevise dem. To kort af dem skal kort nævnes her:

Begrundelser vedrørende risikofordeling: I en situation, hvor økologiske og sociale faktorer overlapper hinanden, og naturen trænger sig på i form af miljø- og klimaproblemer, opstår, som vi har set, et *risikosamfund*, hvor sociale, politiske, økonomiske og individuelle risici i stigende grad undslipper de institutioner, der er ansvarlige for at overvåge og beskytte i industrisamfundet. Fordelingskonflikterne om 'goder' (indkomst, jobs, social tryghed), der tidligere udgjorde konfliktgrundlaget, forvandler sig til fordelingskonflikter vedrørende 'onder'. Konflikterne opstår, når ansvaret for de risici, der følger den samfundsmæssige produktion, skal fordeles, forhindres, kontrolleres og legitimeres [14]. En miljø- og klimaskeptisk ideologi, der kun ønsker at påtage sig rettigheder men ikke pligter, og indtægter men

ikke udgifter, og i enhver henseende forsøger at vælte risiko over på andre, undergraver enhver samfundsorden, der tager sigte på at løse disse problemer for nuværende og fremtidige generationer.

Begrundelser vedrørende miljøprincipper: Løsningerne på risikosamfundets problemer kan kun ske ved en pragmatisk tilgang, der er baseret på en integreret analyse af sociale, økonomiske og miljømæssige perspektiver, rum, tid, interesser og operationelle behov i forhold til vidtfavnende multikriterieanalyser. Til grund herfor ligger en række miljøprincipper, der udgør pejlemærkerne for disse analyser. Vigtigst er princippet om et højt miljøbeskyttelsesniveau, men også de heraf afledte principper: Forhindrings- eller forebyggelsesprincippet, forsigtighedsprincippet, 'forureneren betaler'-princippet, princippet om bedst tilgængelige teknologi, substitutionsprincippet, kildeprincippet, livscyklus- eller 'vugge til grav'-princippet og princippet om forudgående informeret samtykke etc. Alle disse kriterier for miljø- og klimabeskyttelse forsvinder i det miljø- og klimaskeptiske ideologiske perspektiv.

En forkortet udgave af denne artikel er blevet bragt i Nyt Fokus nr. 13.

Noter:

[1] Altinget: Klima og miljø tager tigerspring til toppen af vælgernes dagsorden, 17/12 2018: kortlink.dk/altinget/wtaq

[2] Med FN-landenes nuværende handlingsplaner er kloden på vej til en halvanden graders temperaturstigning i 2040 og en tre graders stigning i år 2100, jf. Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC: Global Warming of 1.5° C, Summary for Policy Makers, October 2018: kortlink.dk/ipcc/wtar Rapporten kommer ikke med et enkelt løsningsforslag til hvordan man kan holde temperaturstigningen på halvanden grad, men skitserer flere forskellige scenarier med forskellige kombinationer af værktøjer. Tilbage står, at CO₂-udledningerne i 2030 skal være faldet med omkring 45 pct. i forhold til niveauet i 2010, i 2050 skal de gå i nul og derefter skal vi skal fjerne mere CO₂, end vi udleder. For så vidt angår kløften til togradersmålet, se note 9.

[3] Philippe Raynaud et Stéphane Rials (ed.): Dictionnaire de philosophie politique, Paris: Presses Universitaires de France, 1996, s. 339-343.

[4] United Nations: United Nations Framework Convention on Climate Change - UNFCCC, Rio de Janeiro 1992, <http://unfccc.int/resource/docs/convkp/conveng.pdf>

[5] For et generelt overblik over disse problemstillinger, se: Niels Henrik Hooge: Klimaetik: Etske perspektiver i den globale klimapolitik, København 2009: kortlink.dk/researchgate/wtat

[6] Forskellen mellem *svag* og *stærk* bæredygtighed ligger i opfattelsen af, hvad og hvor meget der skal bevares for de kommende generationer og hvorvidt naturlig kapital kan erstattes. Ved naturlig kapital forstås alle de naturlige ressourcer som f.eks. ferskvand, jord, skov, ydelser fra og funktioner i økosystemet, artsrigdom, genetisk diversitet, naturenheder af kulturel betydning og tillige også klimasystemet. Ved kunstig kapital forstås hovedsageligt produktionsmidler. Stærk bæredygtighed insisterer på, at så meget som muligt af den naturlige kapital gives videre til kommende generationer. Se f.eks.: Konrad Ott und Ralf Döring: Theorie und Praxis starker Nachhaltigkeit, Marburg: Metropolis-Verlag 2008, s. 103-231.

[7] Udtrykket er efter Garrett Hardin: The Tragedy of the Commons, Science, 13 December 1968:
<http://science.sciencemag.org/content/162/3859/1243>

[8] Bjørn Lomborg: Verdens sande tilstand, København: Centrum, 1998.

[9] United Nations Environment Programme, UNEP: 2018 Emissions Gap Report:
<https://www.unenvironment.org/resources/emissions-gap-report-2018>

[10] Klimarådet: Status for Danmarks klimamålsætninger og -forpligtelser 2018, 26/11 2018:
kortlink.dk/klimaraadet/wtau

[11] Nicholas Stern: Stern Review: Report on the Economics of Climate Change, 2006:
kortlink.dk/gov/wtav

[12] Pressemeldelse EU-kommissionen: Kommissionen opfordrer til at gøre Europa klimaneutralt inden udgangen af 2050, 28/11 2018: http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-6543_da.htm
Hensigten med strategien er at leve op til Parisaftalens målsætninger og FN's Klimapanel's anbefalinger til at nå halvandegradersmålet, ikke ved at sætte bindende mål, men ved at skabe en vision og en fælles retning, planlægge og inspirere, og sætte aktører, forskere, entreprenører og borgere i stand til at udvikle nye og innovative industrier, virksomheder og jobs. Dette forudsætter fælles handling på syv strategiske områder: indføring af vedvarende energi; ren, sikker og sammenhængende mobilitet; en konkurrencedygtig industri og cirkulær økonomi; infrastruktur og indbyrdes forbundenhed; bioøkonomi og naturlige kulstofsynks; og geologisk CO₂-lagring for at adressere de resterende udledninger. Strategien er fulgt op af et refleksionspapir, der bl.a. foreslår, at der skal gøres mere for at omlægge til bæredygtige og grønne energiforsyninger i medlemslandene, bygningsmassen skal energieffektiviseres og transportsektoren omstilles, så der på sigt kun kører nul-emissionsbiler på EU's vejnet, jf. European Commission: Reflection paper: Towards a Sustainable Europe by 2030, 30 January 2019: kortlink.dk/europa/wtaw

[13] Yann Robiou de Pont & Malte Meinshausen : Warming assessment of the bottom-up Paris Agreement emissions pledges, Nature Communications, 16 November 2018:
<https://www.nature.com/articles/s41467-018-07223-9> Se også hjemmeside:
<http://paris-equity-check.org/warming-check>

[14] Ulrich Beck: Risikogesellschaft, Auf dem Weg in eine andere Moderne, Frankfurt am Main: Suhrkamp, 1986.